

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ประชากร และกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ประชากรได้มาจากกลุ่มผู้บริหาร ได้แก่ อธิการบดี รองอธิการบดี คณบดี กรรมการสภามหาวิทยาลัย ผู้อำนวยการวิทยาลัย ผู้อำนวยการสำนัก หัวหน้าภาควิชา หัวหน้าสาขาวิชา ทั้งนี้ รวมถึงผู้ปฏิบัติหน้าที่สายสนับสนุนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๖๒ รูป/คนและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจำนวน ๔๘ รูป/คน รวม ๑๑๐ รูป/คน และกลุ่มอาจารย์ผู้สอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๓๗๓ รูป/คนและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจำนวน ๑๘๒ รูป/คน รวม ๕๕๕ รูป/คน รวมประชากรที่ใช้ในการวิจัยทั้งสิ้น ๖๖๕ รูป/คน สุ่มกลุ่มตัวอย่างได้ ๒๒๖ รูป/คน ซึ่งผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามตามจำนวนกลุ่มตัวอย่าง แต่ได้รับตอบแบบสอบถามคืนมาทั้งหมด ๒๐๔ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๘๑.๑ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ๑) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง จำนวน ๑๒ ข้อ และ ๒) แบบสอบถามความคิดเห็น จำนวน ๓๐ ข้อ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยการหาค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ผู้วิจัยสรุปผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑.๑ สรุปรูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ผู้วิจัยสรุปผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

จากผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิจัยนำมาสรุปผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ได้ดังนี้

ด้านวิสัยทัศน์

หลักการด้านวิสัยทัศน์ที่ใช้ในภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

หลักการด้านวิสัยทัศน์ที่ใช้ในภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยนั้น สิ่งสำคัญคือ ต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์แบบบูรณาการ ด้วยการมีส่วนร่วมของบุคลากร และมุ่งพัฒนาผู้เรียนสู่ความเป็นเลิศด้านคุณธรรม จริยธรรม นำความรู้สู่สากล ก้าวทันเทคโนโลยี ควรใช้หลักจักษุมา โดยนำมาประยุกต์บูรณาการในการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร ผู้บริหารต้องมีจักษุมาแปลว่ามีสายตาและปัญญาที่มองการณ์ไกลหรือมีวิสัยทัศน์ที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้สื่อสารให้สมาชิกในองค์กรยอมรับและดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทาง เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดจุดหมายปลายทางในพระพุทธศาสนาไว้ว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่จุดเดียวคือ ความหลุดพ้นผู้นำต้องมีความชำนาญในการใช้ความคิดหรือ ทักษะทางด้านความคิด (Conceptual Skill) ในการสร้างวิสัยทัศน์ และใช้หลักในการดำเนินการไปสู่เป้าหมายขององค์กร ตามภารกิจหลักของมหาวิทยาลัยทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ การผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการด้านวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยได้วางวิสัยทัศน์ในการดำเนินการตามหลักการ ดังนี้

๑) การผลิตบัณฑิตและการพัฒนาบุคลากรที่มีความรู้คู่คุณธรรม ต้องมองและวางแผนผลิตบัณฑิตและพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ ใฝ่คิด เป็นผู้นำจิตใจและปัญญา มีโลกทัศน์กว้างไกล มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา และพัฒนาสังคม ส่วนการพัฒนาบุคลากร ต้องมองและวางแผนจัดการศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยบูรณาการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติผ่านกระบวนการศึกษา ค้นคว้า วิจัยและการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อก้าวไปสู่ความเป็นเลิศทาง

วิชาการ และเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนา มนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล และสันติสุข

๒) การพัฒนาเพื่อการวิจัยทางพระพุทธศาสนา ต้องมองและวางแผนการวิจัยและค้นคว้าเพื่อสร้างองค์ความรู้ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนการสอน เน้นการพัฒนาองค์ความรู้ในพระไตรปิฎก โดยวิธีสหวิทยาการแล้วนำองค์ความรู้ที่ค้นพบมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหา ศีลธรรม และจริยธรรมของสังคม รวมทั้งพัฒนาคุณภาพงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

๓) การบริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเชิงรุกที่ตอบสนองความต้องการของสังคม ต้องมองและวางแผนที่จะมุ่งมั่นในการให้บริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแก่คณะสงฆ์และสังคมรวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ และความร่วมมืออันดีระหว่างพุทธศาสนิกชนในระดับชาติ และนานาชาติ อันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา

๔) การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ต้องมองและวางแผนเสริมสร้างและพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ให้เอื้อต่อการศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึก จิตสาธารณะ จิตอาสา และความภาคภูมิใจในความเป็นไทย สนับสนุนให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นรากฐานของการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ

วิธีการด้านวิสัยทัศน์ที่ใช้ในภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

การสร้างวิสัยทัศน์ของผู้นำในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นควรมีการศึกษาการบริหารจัดการของสถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาแล้วประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยใช้วิธีการเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ได้ดังนี้

๑. วิเคราะห์ SWOT Analysis หาจุดอ่อนจุดแข็งขององค์กร จุดแข็งคือมีองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนาจุดอ่อนอาจเกี่ยวกับการบริหารจัดการ วิเคราะห์อุปสรรค โอกาส ตามสถานการณ์และสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง

๒. รับฟังแนวทางจากบุคลากรรับทราบ ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงผู้นำของมหาวิทยาลัยควรใช้วิธีการที่จะได้มาซึ่งวิสัยทัศน์นอกจากระดมความคิดความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของมหาวิทยาลัย

๓. นำหลักทฤษฎีทางตะวันตกผสมผสานกับหลักการทางพระพุทธศาสนา

๔. ศึกษาผลงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศเพื่อนำมาพัฒนาองค์กร

๕. ศึกษาสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกที่มีผลกระทบต่อการบริหารจัดการขององค์กร

๖. ดำเนินถึงภารกิจ พันธกิจ ค่านิยม และอุดมคติของมหาวิทยาลัยเป็นลำดับต้นๆ และมองทุกมุมอย่างรอบด้าน

เป้าหมายด้านวิสัยทัศน์ของผู้นำในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ผู้นำมหาวิทยาลัยต้องมีการกำหนดเป้าหมาย ตามวิสัยทัศน์ขององค์กร โดยมีการกำหนดให้ชัดเจน กระชับ และสามารถวัดได้ ควรมีการพิจารณาเป้าหมายดังนี้

๑. เป้าหมายระดับองค์การเป็นเป้าหมายที่ชัดเจนและสอดคล้องกับภารกิจ ของมหาวิทยาลัย
๒. เป้าหมายมหาวิทยาลัยระดับปฏิบัติการเป็นเป้าหมายที่กำหนดตามพันธกิจ แผนงาน โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ผลที่ได้สะท้อนไปถึงความคาดหวังของความสำเร็จในอนาคต
๓. เป้าหมายจะต้องชัดเจนและมีความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้มีส่วนร่วม
๔. เป้าหมายจะต้องมีการกำหนดตัวชี้วัดความสำคัญ

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านวิสัยทัศน์ที่ใช้ในภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

หลักปาปณิกธรรม ได้แก่ จักขุมา ผู้นำระดับสูงของมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องมีสายตายาว ไกลมองอนาคตว่าจะพัฒนาบริหารมหาวิทยาลัยไปในทิศทางใด ในระยะที่อยู่ในแผนพัฒนา ๕ ปี ๑๐ ปี หรือมากกว่านั้น

หลักสัปปริสธรรม ๗ คือ ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัตบุรุษ หรือ เป็นคนดี มีคุณธรรม เป็นคนเก่ง มี ๗ ประการ ด้วยกัน คือ ๑. อัมมัญญตา เป็นผู้รู้จักเหตุ ๒. อัตถัญญตา เป็นผู้รู้จักผล ๓. อัตตัญญตา เป็นผู้รู้จักตน ๔. มัตตัญญตา เป็นผู้รู้จักประมาณ ๕. กาลัญญตา เป็นผู้รู้จักกาล ๖. ปริสสัญญตา เป็นผู้รู้จักชุมชน ๗. ปุคคัลลัญญตา หรือ ปุคคัลปโรปรัญญตา เป็นผู้รู้จักบุคคล

ด้านความชำนาญ

หลักการด้านความชำนาญที่ใช้ในภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ภาวะผู้นำด้านความชำนาญ ผู้นำมหาวิทยาลัยสงฆ์ยุคใหม่ ต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ในภาคปฏิบัติ ที่สั่งสมมาทั้งด้านการกระทำ คำพูด และความคิดอ่าน ต้องใฝ่เรียนรู้หลากหลายศาสตร์ เพื่อทำความเข้าใจระบบงานของแต่ละศาสตร์ บูรณาการหลากหลายศาสตร์ให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ก้าวทันสิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ ต้องมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ต้องทำความเข้าใจกับระบบงานขององค์กรทั้งของระบบ ใช้คนให้เหมาะสมกับงาน โดยมีการติดตามและประเมินผลต้องมี วิจุโร ผู้บริหาร ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และมีความสามารถในการบริหาร จนมีความชำนาญเฉพาะด้าน หรือ เชี่ยวชาญ เพื่อเป็นที่ยอมรับของผู้ร่วมงานโดยการปฏิบัติตามหลักการบริหารจัดการ POSDCoRB คือ

๑. การวางแผน (Planning)
๒. การจัดองค์การ (Organizing)
๓. การบริหารงานบุคคล (Staffing)

๔. การอำนวยการ (Directing)
๕. การร่วมมือ (Cooperating)
๖. การรายงาน (Reporting)
๗. การจัดการการเงิน (Budgeting)

หลักการทั่วไปที่ผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยนำมาใช้ในด้านความชำนาญ

๑. ผู้นำด้านคุณธรรม ประพฤติปฏิบัติตน มุ่งผลประโยชน์ของมหาวิทยาลัย
๒. หลักการบริหารการเปลี่ยนแปลง
๓. การสร้างวิสัยทัศน์
๔. การสื่อสาร
๕. การสร้างแรงบันดาลใจ
๖. สร้างความเชื่อมั่นและจริงใจ
๗. การมองโอกาสมากกว่าปัญหา

วิธีการด้านความชำนาญที่ใช้ในภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ผู้นำจะต้องเข้าใจหลักการ วิธีการและมีความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการ (Technical Skill) เรืองแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการอย่างชัดเจนและแนะนำบุคคลอื่นไปสู่เป้าหมายได้ คุณภาพประสิทธิภาพและประสิทธิผลย่อมขึ้นอยู่กับระดับของความรู้ความเข้าใจในแผนงานหรือกระบวนการนำแผนสู่การปฏิบัติ ซึ่งมีวิธีการดังนี้

๑. สร้างความรู้ความเข้าใจในงานที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน
๒. รับผิดชอบในงานที่ทำ
๓. สร้างความรักงานที่ทำ ปรับทัศนคติ) ให้ชอบหรือรักในงาน)
๔. สร้างบุคลากรให้มีความขยันหมั่นเพียร
๕. ส่งเสริมบุคลากรให้เข้ารับการอบรมเสริมความรู้อยู่เป็นประจำ
๖. สร้างแรงจูงใจให้รางวัล ต่อการปฏิบัติหน้าที่ที่รับผิดชอบ
๗. นำปัจจัยต่างๆ มากำหนดกลยุทธ์ขององค์กร
๘. สร้างความคาดหวังและสร้างโอกาสในอนาคต
๙. คิดอย่างสร้างสรรค์ สามารถจัดทำแผนงาน/โครงการไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็น

รูปธรรม

๑๐. สังสมประสบการณ์การเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากผู้นำมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งใน และต่างประเทศ

๑๑. จัดประชุมผู้นำมหาวิทยาลัยที่มีลักษณะคล้ายคลึงเพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม
การนำเสนอผลงานทางวิชาการ

๑๒. จัดประชุมสัมมนาพัฒนางานวิจัยร่วมกับผู้นำมหาวิทยาลัยต่างๆ

๑๓. สร้างความเชี่ยวชาญในมิติต่างๆเช่น การศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและ
วัฒนธรรม

๑๔. มีมุมมองที่เป็นระบบสากล ยอมรับฟังความคิดเห็นจากฝ่ายต่างๆ เพื่อนำมา
พัฒนางาน เปิดกว้างทางความคิด และส่งเสริมการเรียนรู้ด้านภาษาที่เป็นสากล

๑๕. พัฒนางานด้านวิจัยให้แพร่หลายแก่สังคมและการให้บริการแก่สังคม

เป้าหมายด้านความชำนาญของผู้นำในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

เป้าหมายด้านความชำนาญของผู้นำในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยที่ต้องดำเนินการตามภารกิจ
ของมหาวิทยาลัยให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ในการผลิตบัณฑิตและพัฒนาบุคลากรที่มี
คุณภาพและมีความรู้คู่คุณธรรม การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอน การพัฒนาการวิจัยทาง
พระพุทธศาสนา การบริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่ตอบสนองความต้องการของสังคม การ
ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน การพัฒนาระบบบริหารจัดการอย่างมี
ประสิทธิภาพและเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ โดยมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยมีเป้าหมายด้านความชำนาญ
คือ

๑. สร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานในมหาวิทยาลัยให้มีคุณภาพ
มาตรฐานสากล

๒. สร้างความศรัทธาต่อมหาวิทยาลัย ต่อบุคลากรของมหาวิทยาลัยว่ามีความรู้ความ
ชำนาญในงานที่รับผิดชอบ

๓. สร้างการยอมรับ ทศนคติที่ดีต่อมหาวิทยาลัย

๔. ประชาสัมพันธ์บุคลากร มหาวิทยาลัย ต่อสาธารณะ

๕. ผู้นำมหาวิทยาลัยต้องตระหนักถึงบทบาทภารกิจของตนเองให้ชัดเจนและ
วัตถุประสงค์เป้าหมายในการบริหารจัดการ

๖. ต้องมุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และผลิตบัณฑิตให้เข้าใจวิชาการด้าน
พระพุทธศาสนาในเชิงประจักษ์

๗. สร้างความชัดเจนในด้านปรัชญาและอัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยให้ปรากฏต่อสาธารณชน

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านความชำนาญได้แก่

๑. หลักปาปณิกรรม ได้แก่ วิรุโรร หมายถึง การบริหารการจัดการที่มีทักษะเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

๒. หลักอิทธิบาท ๔ ซึ่งประกอบไปด้วย

๑) ฉันทะ คือ เต็มใจทำ ได้แก่ มีความต้องการที่จะทำมีใจรักที่จะทำใจใฝ่รักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ

๒) วิริยะ คือ ความพยายามที่จะทำ ขยันทำสิ่งนั้นด้วยความอดทนไม่ท้อถอย

๓) จิตตะ คือ ตั้งใจทำ มีใจจดจ่อ ทำสิ่งนั้นด้วยความฝักใฝ่ เอาใจใส่เสมอ มีใจจดจ่อเป็นสมาธิ (Meditation)

๔. วิมังสา คือ เข้าใจทำ มีความรู้ความสามารถในสิ่งที่ทำ ทำด้วยความพิจารณาหมั่นตรวจสอบ มีการวางแผน วัดผล ตลอดจนหาวิธีแก้ไขปรับปรุง

ด้านมนุษยสัมพันธ์

หลักการด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ใช้ในภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ภาวะผู้นำด้านมนุษยสัมพันธ์ ผู้นำต้องมี นิสัยสัมปญฺญโณเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลทั่วไป ภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยควรมีหลักมนุษยสัมพันธ์ที่ดีที่มีสาระสำคัญในการพึ่งพาอาศัยคนอื่นได้มีความสามารถในการสื่อสาร ติดต่oprะสานงานให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด และบรรลุเป้าหมายที่องค์กรต้องการมีความสามารถในการผูกใจคนเป็นที่รักของคนโดยสามารถทำให้บุคลากรปฏิบัติงานตามคำสั่งด้วยความเต็มใจได้ มีความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์ หรือทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์ (HumanRelation Skill) ในการดำเนินตามภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ด้านการผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และการบริหารจัดการดังนั้นผู้นำต้องยึดหลักการด้านมนุษยสัมพันธ์ดังนี้

๑. ใช้หลักพรหมวิหาร๔ประการในการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับบุคลากรและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

๒. ใช้หลักทั้งศาสตร์และศิลป์นอกจากมีหลักการและทฤษฎีที่เป็นองค์ความรู้และหลักการหรือทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จ จะต้องอาศัยศิลปะของแต่ละบุคคล จึงจะเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นและก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีงาม

๓. หลักการเข้าใจตนเองแล้วแสวงหาความรู้ ทักษะ ประสพการณ์ แสดงศักยภาพสร้างจุดแข็งขจัดจุดอ่อน

๔. หลักการเข้าใจผู้อื่นรู้จักความแตกต่างของแต่ละบุคคลแล้วนำมาสู่การพัฒนาการใช้และสร้างโอกาสให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๕. หลักการเข้าใจสิ่งแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในมหาวิทยาลัยและสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ ตัวเราเพื่อนำไปพัฒนา ปรับปรุง แก้ไข จนเป็นปัจจัยสำคัญในการนำไปสู่ความสำเร็จในงานมนุษยสัมพันธ์

วิธีการด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ใช้ในภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ด้านมนุษยสัมพันธ์ ผู้นำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยใช้วิธีการ ๔ ย เยี่ยมเยือน หยิบยื่น ยึดหยุ่น ยกย่องผู้นำต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นที่เคารพรักและนับถือของผู้ใต้บังคับบัญชา ทুমเทเสียสละเพื่องาน ต้องเห็นแก่ประโยชน์ขององค์กรเป็นสำคัญ ต้องมีทั้งพระเดชและพระคุณ มีการใช้วาจาที่เหมาะสม ให้เกียรติผู้ใต้บังคับบัญชา รักษาความเป็นประชาธิปไตย ไม่เป็นผู้นำแบบเผด็จการ เป็นผู้นำที่เข้าถึงได้ง่าย ต้องสามารถสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นในองค์กรได้เป็นอย่างดี ต้องมีวิธีการสร้างมนุษยสัมพันธ์ดังนี้

๑. มีความสุภาพ ใช้วาจาที่เหมาะสมอ่อนโยน ยิ้มแย้ม และเป็นกันเองกับผู้อื่น
 ๒. เข้าใจเห็นใจผู้ร่วมงาน มีเมตตาและกรุณา มีความจริงใจไม่ตริจิตและช่วยเหลือผู้อื่น
 ๓. เข้าใจความต้องการและปัญหาของแต่ละคนมีความประนีประนอม
 ๔. มีความรับผิดชอบ ทำตนให้เป็นที่น่าเชื่อถือประมาณตน ไม่วางอำนาจ ไม่นินทาว่าร้าย
 ๕. ยกย่องชมเชยความรู้และความคิดริเริ่มของผู้อื่น ให้เกียรติในผลงานของผู้อื่นให้
- ความสำคัญแก่ทุกคน เรียกชื่อและจำชื่อผู้อื่นได้แม่นยำ
๖. ปรับปรุงบุคลิกของตนเองอยู่เสมอมั่นใจในตนเองและผู้ร่วมงาน
 ๗. มีความยุติธรรม อดทนและอดกลั้น
 ๘. ปฏิบัติตามระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย

เป้าหมายด้านมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ด้านมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย มีเป้าหมายเพื่อสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก สร้างสายสัมพันธ์ที่ดีกับองค์กรต่างๆ เพื่อให้องค์กรที่ตนเป็นผู้นำได้รับความเชื่อมั่นจากองค์กรต่างๆ ช่วยให้การดำเนินงานภายในองค์กรเป็นไปด้วยความราบรื่น ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานด้วยความสุข มีจิตสาธารณะที่จะอุทิศตนเพื่อการทำงาน ดังนั้นเรื่องการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กรจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะหลักมนุษยสัมพันธ์เป็นรากฐานที่จะก่อให้เกิดความสามัคคีของบุคลากรในองค์กรอันจะนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ของการทำงานที่มีประสิทธิภาพผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยมีเป้าหมายในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ คือ

๑. การพัฒนาคน สร้างคน สื่อสารความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในองค์กรและภายนอกองค์กรเพื่อพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นเลิศด้านงานวิชาการและงานวิจัย

๒. การพัฒนางานสร้างมีติการทำงานร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านบุคลากรด้านงานวิชาการและนวัตกรรมสมัยใหม่ๆ ระหว่างมหาวิทยาลัยต่างๆ

๓. การพัฒนาแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีร่วมกันและพัฒนาบุคลากรให้มีความเข้าใจความทันสมัยและนำเครื่องมือมาใช้ในการพัฒนาองค์กรในด้านต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔. เกิดความสามัคคีในหน่วยงาน ได้รับความร่วมมือในการปฏิบัติงานและด้านอื่นๆ ด้วยดีมีความไว้วางใจ และมีความเชื่อถือกัน พึงพาอาศัยซึ่งกันและกันทำงานร่วมกันแบบประชาธิปไตย

๕. มีการประสานงานที่ดีในหน่วยงาน ร่วมกันอย่างเป็นระบบ

๗. เกิดเครือข่ายที่ดีภายในหน่วยงานและภายนอกหน่วยงาน

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านมนุษยสัมพันธ์ได้แก่

๑. **หลักปาปณิกธรรม** ได้แก่ นิสสยสัมปันโน เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลทั่วไป

๒. หลักสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งประกอบด้วย

๑) ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน

๒) ปิยะวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริ่งใจไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะพูดดีต่อกัน

๓) อตถจริยา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๔) สมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย วางตัวดีต่อกัน เช่น พูดจากับผู้ใต้บังคับบัญชา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันลูกน้องตามสมควร อะไรที่ขาดก็แบ่งปัน เมื่อลูกน้องทำดีก็ควรกล่าวชม หรือมีของขวัญให้กำลังใจในการทำงานต่อไป

๕.๑.๒ สรุปผลยืนยันรูปแบบภาวะผู้นำจากความคิดเห็นด้วยแบบสอบถาม

ผลการวิจัย จากข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ส่วนใหญ่เป็นคฤหัสถ์ จำนวน ๑๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๙.๘ ส่วนพระภิกษุ จำนวน ๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๒ อายุส่วนใหญ่ อยู่ระหว่าง ๔๑ - ๕๐ ปี มีจำนวน ๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๗ บุคลากรส่วนใหญ่ เป็นอาจารย์ มีจำนวน ๑๑๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๔ ซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาโท มีจำนวน ๙๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๖ และมีประสบการณ์การทำงานส่วนใหญ่ ๑๐ - ๑๙ ปี มีจำนวน ๗๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๘

ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ยังมีระดับคะแนนอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยสรุปในแต่ละด้าน ดังนี้

ด้านวิสัยทัศน์ หรือ จักขุมา ทั้งในภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๘$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่ได้คะแนนมากที่สุด คือ ผู้นำกำหนดทิศทางที่จะดำเนินงานขององค์กร โดยมีจุดหมายปลายทางที่ชัดเจนและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ($\bar{X} = ๔.๗๕$)

ด้านความชำนาญ หรือ วิรุโ ทั้งภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๑$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่ได้คะแนนมากที่สุดคือ ผู้นำมีความตั้งใจจดทน ต่อสภาพปัญหาอันเกิดจากการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ ($\bar{X} = ๔.๔๒$)

ด้านมนุษยสัมพันธ์ หรือ นิสสยสัมปันโน ในภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๓$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่ได้คะแนนมากที่สุดคือ ผู้นำให้ความช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อมีโอกาส และตรวจสอบงานที่มอบหมาย เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพ ($\bar{X} = ๔.๔๔$)

ผลการวิจัยการเปรียบเทียบสภาพการเป็นภาวะผู้นำของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ สถานภาพ วุฒิการศึกษา ประสบการณ์การทำงาน ผลการเปรียบเทียบสรุปได้ดังนี้ เมื่อจำแนกตาม **สถานะ** แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จำแนกตาม **อายุ** ทุกกลุ่มแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จำแนกตาม **สถานภาพ** ทุกกลุ่มแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จำแนกตาม **วุฒิการศึกษา** พบว่า ทุกกลุ่มแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จำแนกตาม **ประสบการณ์การทำงาน** พบว่า ทุกกลุ่มแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

๕.๑.๓ ผลสรุปการวิจัยของรูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยประกอบไปด้วยลักษณะของความเป็นผู้นำใน ๓ ด้าน ได้แก่

ด้านวิสัยทัศน์ หมายถึง ผู้นำต้องกำหนดทิศทางที่จะดำเนินงานขององค์กร โดยมีจุดหมายปลายทาง เป้าหมาย ที่ชัดเจนและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

ด้านความชำนาญ หมายถึง ผู้นำควรมีทักษะความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการนิเทศภายในร่วมกับบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ มีประสบการณ์ และความพยายามที่จะบริหารจัดการโดยความเป็นนักบริหารมืออาชีพอย่างต่อเนื่อง มีความเชี่ยวชาญ และมุ่งมั่นที่จะบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

ด้านมนุษยสัมพันธ์ หมายถึง ผู้นำควรยกย่องให้เกียรติบุคลากรและผู้ร่วมงาน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงาน สร้างมิตรภาพห่วงใยผู้ใต้บังคับบัญชาทั้งนอกและในเวลางาน รวมทั้งเอาใจใส่ในการทำงาน มีใจผูกพันอยู่กับงานในหน้าที่ รับรู้และใคร่ครวญในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความรอบคอบ มีความกระตือรือร้น พร้อมให้คำปรึกษาแนะนำที่ถูกต้อง และหมั่นตรวจสอบข้อบกพร่อง เพื่อการบริหารจัดการ

ลักษณะภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยทั้ง ๓ ด้านนี้ มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์และบูรณาการเพื่อส่งเสริมให้เกิดคุณลักษณะที่ดีของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย และสามารถบริหารมหาวิทยาลัยได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้

ด้านวิสัยทัศน์ ส่งเสริมด้วยหลักพุทธธรรม คือ

หลักปาปณิกธรรม ได้แก่ จักขุมา หมายถึง การมีสายตายาวไกลในการบริหารงาน โดยผู้นำต้องกำหนดทิศทางที่จะดำเนินงานขององค์กร โดยมีจุดหมายปลายทาง เป้าหมาย ที่ชัดเจน และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

ด้านความชำนาญ ส่งเสริมด้วยหลักพุทธธรรม คือ

หลักปาปณิกธรรม ได้แก่ วิรุโธ หมายถึง การบริหารการจัดการมีทักษะ เชี่ยวชาญ เฉพาะด้าน โดยผู้นำควรมีทักษะความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการนิเทศภายในร่วมกับบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ มีประสบการณ์ และความพยายามที่จะบริหารจัดการโดยความเป็นนักบริหารมืออาชีพอย่างต่อเนื่อง มีความเชี่ยวชาญ และมุ่งมั่นที่จะบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

ด้านมนุษยสัมพันธ์ ส่งเสริมด้วยหลักพุทธธรรม คือ

หลักปาปณิกธรรม ได้แก่ นิสสยสัมปันโน หมายถึง การมีมนุษยสัมพันธ์ โดยผู้นำควรยกย่องให้เกียรติบุคลากรและผู้ร่วมงาน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงาน สร้างมิตรภาพห่วงใยผู้ใต้บังคับบัญชาทั้งนอกและในเวลางาน รวมทั้งเอาใจใส่ในการทำงาน มีใจผูกพันอยู่กับงานในหน้าที่

รับรู้และใคร่ครวญในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความรอบคอบ มีความกระตือรือร้น พร้อมให้คำปรึกษา แนะนำที่ถูกต้อง และหมั่นตรวจสอบข้อบกพร่อง เพื่อการบริหารจัดการ

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา คือ

๑. หลักสัปปริสธรรม ๗ เป็นหลักธรรมอันเป็นของคนดีมี ๗ ประการ ได้แก่

๑) อัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้ว่าเป็นเหตุ ๒) อัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล ๓) อัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน ๔) มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ๕) กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ๖) ปุริสัญญตา ความเป็นผู้รู้จักสังคม และ ๗) ปุคคโลปรัญญตา ความเป็นผู้รู้จักคบคน

๒. หลักอิทธิบาท ๔ มี ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ฉันทะ คือ เต็มใจทำ ได้แก่ มีความต้องการที่จะทำมีใจรักที่จะทำใจใฝ่รักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ ๒) วิริยะ คือ ความพยายามที่จะทำ ขยันทำสิ่งนั้นด้วยความอดทนไม่ท้อถอย ๓) จิตตะ คือ ตั้งใจทำ มีใจจดจ่อ ทำสิ่งนั้นด้วยความฝักใฝ่ เอาใจใส่เสมอ มีใจจดจ่อเป็นสมาธิ (Meditation) ๔) วิมังสา คือ เข้าใจทำ มีความรู้ความสามารถในสิ่งที่ทำ ทำด้วยความพิจารณา หมั่นตรวจสอบ มีการวางแผน วัดผล ตลอดจนหาวิธีแก้ไขปรับปรุง

๓. หลักสังคหวัตถุ ๔ มี ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปัน เพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว ๒) ปิยะวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริ่งใจไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ ๓) อตถจริยา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ ๔) สมานัตตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย วางตัวดีต่อกัน

สำหรับการบริหารงานของผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยโดยการบูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมดังกล่าวที่ส่งเสริมความเป็นภาวะผู้นำในแต่ละด้านแล้วนั้น ผู้บริหารควรยึดหลักในการบริหารให้เป็นไปตามภารกิจหลักของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่ประกอบไปด้วย ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการผลิตบัณฑิต ๒) ด้านการวิจัย ๓) ด้านการบริการวิชาการแก่สังคม และ ๔) ด้านการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้การงานของผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย เกิดประสิทธิผลได้ตามเป้าหมายและนโยบายขององค์กร ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอในรูปแบบจำลองชื่อ “รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย”

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ผู้วิจัยนำมาอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

ก. รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

๑. **ด้านวิสัยทัศน์ หรือ จักขุมา** พบว่า ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย มีระดับการเป็นภาวะผู้นำในด้านวิสัยทัศน์มากที่สุด ได้แก่ ผู้นำกำหนดทิศทางที่จะดำเนินงานขององค์กร โดยมีจุดหมายปลายทางที่ชัดเจนและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ทั้งนี้เป็นเพราะนักบริหารจะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ มีปัญญามองการณ์ไกล ต้องเป็นผู้ฉลาดสามารถในการวางแผน กำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ โดยให้บุคลากรทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **กัลยรัตน์ เมืองสง** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” พบว่า ประเด็นสำคัญในการพัฒนาภาวะผู้นำประกอบด้วยองค์ประกอบทั้ง ๕ คือ องค์ประกอบที่ ๑ ได้แก่ มีการส่งเสริมให้บุคลากรพัฒนาตนเองและวิชาชีพ เพื่อคุณภาพของการศึกษา องค์ประกอบที่ ๒ ได้แก่ มีการทำงานที่มีเป้าหมาย และมีความสุขในการทำงาน องค์ประกอบที่ ๓ ได้แก่ เป็นนักวางแผนกลยุทธ์ ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ และคิดเชิงรุกได้ องค์ประกอบที่ ๔ ได้แก่ มีความคิดในเชิงรุก และสร้างแรงบันดาลใจให้เพื่อนร่วมงานเกิดความคิดริเริ่มในการทำงาน และการแก้ปัญหา และองค์ประกอบที่ ๕ ได้แก่ กำหนดวิสัยทัศน์ได้ชัดเจนสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม สถานการณ์ปัจจุบัน และเป้าหมายกลยุทธ์ภาครัฐ^๑ นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ปิลัญ ปฎิพิมพาคม** ที่ทำวิจัยเรื่อง รูปแบบภาวะผู้นำและประสิทธิผลของผู้บริหารสถานศึกษาเอกชนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานพบว่าภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาเอกชนประกอบด้วย ๑. ผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์ที่ดี ๒. ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการคาดคะเนเหตุการณ์ในอนาคต ๓. มีความรู้ความเข้าใจในการวางแผนการมองการณ์ไกล^๒

^๑กัลยรัตน์ เมืองสง , รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, **ปริญญาการศึกษาคุณุภบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๐).

^๒ ปิลัญ ปฎิพิมพาคม, รูปแบบภาวะผู้นำและประสิทธิผล ของผู้บริหารสถานศึกษาเอกชนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **ปรัชญาคุณบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐).

๒. ด้านความชำนาญ หรือ วิรุโ พบว่า ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย มีระดับการเป็นภาวะผู้นำในด้านความชำนาญมากที่สุด ได้แก่ ผู้นำมีความตั้งใจอดทน ต่อสภาพปัญหาอันเกิดจากการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ อาจกล่าวได้ว่าผู้นำที่จะมีความชำนาญในการปฏิบัติงานหรือบริหารงานได้นั้นต้องมีความตั้งใจในการทำงานด้วยความอดทน แม้จะเกิดปัญหาอุปสรรคใดๆ ก็ตาม ต้องมีความรับผิดชอบและพยายามหาวิธีการแก้ปัญหาให้ได้ เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วง ทำให้เกิดการพัฒนาทักษะในการทำงานอยู่ตลอดจนมีความชำนาญในการบริหารงาน เพราะฉะนั้น ผู้นำที่มีเทคนิคและความถนัดในงานที่ทำ และมีความพร้อมในการทำงานตลอดเวลา และผู้นำมีทัศนคติต่องานที่ดี และมีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติงานในหน้าที่ แสดงให้เห็นว่า ภาวะผู้นำที่บุคลากรหรือผู้ใต้บังคับบัญชาให้ความสำคัญนั้น คือ ผู้นำที่มีเทคนิคมีความถนัดในงานที่ทำ มีทัศนคติและเจตคติที่ดีต่องานที่ทำและบุคลากรในองค์กร สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สรฤดี ตีปุ** ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำของอาจารย์ที่ปรึกษาฝ่ายกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคเหนือตอนล่าง” พบว่า คุณลักษณะภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ของอาจารย์ที่ปรึกษาฝ่ายกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคเหนือตอนล่างประกอบด้วยคุณลักษณะภาวะผู้นำ ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านความรู้และความสามารถ ๒) ด้านเจตคติ ๓) ด้านบุคลิกภาพ ๔) ด้านทักษะการปฏิบัติงาน^๓

๓. ด้านมนุษยสัมพันธ์ หรือ นิสยสัมปโน พบว่า ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย มีระดับการเป็นภาวะผู้นำในด้านมนุษยสัมพันธ์มากที่สุด ได้แก่ ผู้นำให้ความช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อมีโอกาส และตรวจสอบงานที่มอบหมาย เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะการเป็นผู้นำที่จะทำให้ผู้ร่วมงานทำงานที่ได้รับมอบหมายให้มีประสิทธิภาพนั้น ผู้นำต้องคอยติดตามงานที่ได้มอบหมายไป และให้คำแนะนำหรือให้การช่วยเหลืออย่างจริงใจ เพื่อให้เกิดบรรยากาศและสัมพันธภาพที่ดีในการทำงาน มนุษยสัมพันธ์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการบริหารงาน ผู้นำที่ให้ความช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อมีโอกาส และตรวจสอบงานที่มอบหมาย เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพ และผู้นำมีความสุข อ่อนโยน เอาใจใส่บุคลากรที่ปฏิบัติงานเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายนั้น แสดงให้เห็นว่าบุคลากรให้ความสำคัญและอยากให้ผู้นำในองค์กรได้มีภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมประจำใจ เช่น มีเมตตา คอยช่วยเหลือผู้ร่วมงานเมื่อมีโอกาส มีความสุข อ่อนโยน เอาใจใส่บุคลากร เพื่อให้งานที่ได้รับมอบหมายดำเนินไปได้อย่างดี มีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อุทัย ไสวมันคง** ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำทางการศึกษาจากการศึกษา” พบว่า คุณลักษณะภาวะผู้นำทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของผู้บริหารสถานศึกษาที่

^๓สรฤดี ตีปุ, รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำของอาจารย์ที่ปรึกษาฝ่ายกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคเหนือตอนล่าง, **ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๕๓).

มีความต้องการจำเป็นต้องได้รับการพัฒนา ได้แก่ ๑. คุณลักษณะภาวะผู้นำทางจริยธรรม เรื่องทาน (การให้) ๒. อักโกระ (ความไม่โกรธ) ๓. อวิโรธนะ(ความยุติธรรม) ๔. อาชชะ (ความเป็นผู้ตรง)^๕

ข. หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

๑. **หลักสัปปริสธรรม ๗** เป็นหลักธรรมอันเป็นของคนดีมี ๗ ประการได้แก่ ๑) ธัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้ว่าเป็นเหตุ ๒) อัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล ๓) อัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน ๔) มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ๕) กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ๖) ปุริสัญญตา ความเป็นผู้รู้จักสังคม และ ๗) ปุคคโลปริญญตา ความเป็นผู้รู้จักคบคน ซึ่งเป็นหลักธรรมส่งเสริมภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ด้านวิสัยทัศน์ หรือ จักขุมา ซึ่งทำให้ผู้นำกำหนดทิศทางที่จะดำเนินงานขององค์กร โดยมีจุดหมายปลายทางที่ชัดเจนและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ มีเป้าหมายที่ชัดเจนในงานที่ปฏิบัติอยู่ สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของหน่วยงาน และเต็มใจที่จะปฏิบัติงานกับองค์กร ท่ามกลางเพื่อคุณภาพของผลงานที่ปฏิบัติ ใฝ่ใจรักที่จะปฏิบัติงาน ที่ได้รับมอบหมายให้ได้ผลดียิ่งขึ้น มีแนวความคิดที่สอดคล้องกับแนวโน้มในอนาคต ในหน้าที่ความรับผิดชอบที่จะประสบความสำเร็จ ให้ความช่วยเหลือและร่วมมือกับผู้อื่นได้บังคับบัญชาในการปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถ สร้างวิสัยทัศน์ในองค์การรวมถึงการมีเจตคติที่เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ และความรู้ความสามารถของบุคลากร มีการวางแผนการดำเนินการและพอใจในการบริหารจัดการที่เป็นอยู่ มีการสนับสนุนมุ่งเน้นผู้รับบริการเป็นสำคัญ เพื่อให้มีการปฏิบัติงานที่ดีอย่างสม่ำเสมอ และให้การสนับสนุนการจัดบุคลากรในการเข้ารับการฝึกอบรมกับหน่วยงานภายนอกอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อัญญา ศรีสมพร** ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ภาวะผู้นำแนวพุทธของหัวหน้าภาควิชา คณะบริหารธุรกิจมหาวิทยาลัยเอกชนเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า หัวหน้าภาควิชา คณะบริหารธุรกิจมหาวิทยาลัยเอกชน ในเขตกรุงเทพมหานครมีการใช้ภาวะผู้นำแนวพุทธในการทำงานอยู่ในระดับมาก โดยส่วนใหญ่มีความเห็นว่าภาวะผู้นำแนวพุทธมีผลต่อความสำเร็จในงานของหัวหน้าภาควิชาในระดับมาก และในการจัดอันดับความคิดเห็นภาวะผู้นำแนวพุทธแต่ละข้อที่มีผลต่อความสำเร็จในการทำงาน พบว่า ในเรื่องสัปปริสธรรม ๗ มีความสำคัญต่อความสำเร็จของงานมากเป็นอันดับ ๑ และเห็นว่าหลักอาชชะ ตามด้วยหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ มีความสำคัญน้อย

^๕อุทัย โล้วมันคง, การนำเสนอแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา**, (คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ที่สุดในบรรดาหลักธรรมทั้ง ๑๗ ข้อ นอกจากนี้ในการทดสอบสมมุติฐานยังพบว่า หัวหน้าภาควิชาที่มีเพศ ระดับการศึกษา อายุ และมีความถี่ในการอ่านหนังสือหลักธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในงานต่างกัน มีการใช้ภาวะผู้นำแนวพุทธ ไม่แตกต่างกัน อาจเนื่องมาจากชาวพุทธไม่ว่าจะเพศใดการศึกษาเท่าใด อายุต่างกันเท่าใด และจะเคยอ่านหนังสือหลักธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในงาน มากน้อยเท่าใด ก็ไม่สำคัญ อยู่ที่ว่าจะสามารถปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าได้มากน้อยเท่าใด^๕

๒. หลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักคุณเครื่องทำให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่ ๑) ฉันทะ คือ เต็มใจทำ ได้แก่ มีความต้องการที่จะทำมีใจรักที่จะทำใจใฝ่รักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ ๒) วิริยะ คือ ความพยายามที่จะทำ ขยันทำสิ่งนั้นด้วยความอดทนไม่ท้อถอย ๓) จิตตะ คือ ตั้งใจทำ มีใจจดจ่อ ทำสิ่งนั้นด้วยความฝักใฝ่ เอาใจใส่เสมอ มีใจจดจ่อเป็นสมาธิ (Meditation) ๔) วิมังสา คือ เข้าใจทำ มีความรู้ความสามารถในสิ่งที่ทำ ทำด้วยความพิจารณา หมั่นตรวจสอบ มีการวางแผน วัดผล ตลอดจนหาวิธีแก้ไขปรับปรุง ซึ่งส่งเสริมภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ด้านความชำนาญ หรือ วิรุโธ ซึ่งทำให้ผู้นำมีทักษะความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการนิเทศภายในร่วมกับบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ มีประสบการณ์ และความพยายามที่จะบริหารจัดการโดยความเป็นนักบริหารมืออาชีพอย่างต่อเนื่อง มีความเชี่ยวชาญ และมุ่งมั่นที่จะบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย มีการฝึกฝนกระตุ้นบุคลากรให้ตื่นตัวในการปฏิบัติงาน มีเทคนิคและความถนัดในงานที่ทำ และมีความพร้อมในการทำงานตลอดเวลา มีทัศนคติต่องานที่ดี และมีความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติงานในหน้าที่ สร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร มีความมั่นใจในความถูกต้องของงานที่ทำทุกเรื่อง มีความตั้งใจอดทน ต่อสภาพปัญหาอันเกิดจากการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ มีความหมั่นเพียรในการฝึกฝนการปฏิบัติงาน ในรูปแบบใหม่ๆ ให้แก่บุคลากร เพื่อพัฒนาคุณภาพของการทำงาน และส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรนำเอาหลักพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารจัดการต่อเนื่องอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์ ได้วิจัยเรื่อง หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรมสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหาร ด้านการครองงาน เรียงตามลำดับความสอดคล้องจำนวน ๑๐

^๕อัญญา ศรีสมพร, การใช้ภาวะผู้นำแนวพุทธของหัวหน้าภาควิชา คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเอกชน เขตกรุงเทพมหานคร, รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยศรีปทุม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๑).

หลักธรรมได้แก่โยนิโสมนสิการธรรมมีอุปการะมาก ๒ อิทธิบาท ๔ พละ ๕ กัลยาณมิตตตาธรรมทำให้
งาม ๒ สุจิต ๓ ขรवासธรรม ๔ สังคหะวัตถุ ๔ และสัปปริสธรรม ๗^๖

๓. หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ในกลุ่มขององค์กร ได้แก่ ๑) ทาน
การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว
๒) ปิยะวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็น
ประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ ๓) อัตถจริยา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ ๔) สมานัตตตา การเป็นผู้มี
ความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย วางตัวดีต่อกัน ซึ่งส่งเสริมภาวะผู้นำ
ตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยด้านมนุษยสัมพันธ์ หรือ นิสสัยสัมพันธ์
ซึ่งทำให้ผู้นายกย่องให้เกียรติบุคลากรและร่วมงาน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงาน สร้างมิตรภาพ
ห่วงใยผู้ใต้บังคับบัญชาทั้งนอกและในเวลางาน รวมทั้งเอาใจใส่ในการทำงาน มีใจผูกพันอยู่กับงานใน
หน้าที่ รับผิดชอบและใคร่ครวญในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความรอบคอบ มีความกระตือรือร้น พร้อมให้
คำปรึกษาแนะนำ ที่ถูกต้องและหมั่นตรวจสอบข้อบกพร่องเพื่อการบริหารจัดการ มีความสุภาพ
อ่อนโยน เอาใจใส่บุคลากรที่ปฏิบัติงานเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย มีความชัดเจน และให้โอกาสแสดง
ความคิดเห็นในงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเอาใจใส่ ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อมีโอกาส และ
ตรวจสอบงานที่มอบหมาย เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพ มีความเป็นกันเองกับทุกๆ คนทำงานร่วมกันไม่
ทอดทิ้งกันจนกว่างานจะสำเร็จ ควบคุมอารมณ์ได้ดี มั่นคง จริงใจที่จะทำงานแม้ในยามเกิดภาวะ
วิกฤติและผลกระทบจากเหตุการณ์ผันผวนของภายนอก และมุ่งเน้นการสร้าง ความมั่นใจ แจ้งข้อมูล
ให้บุคลากรอย่างต่อเนื่อง สร้างความสัมพันธ์ในการทำงานที่ดีต่อบุคลากร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย
ของวรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์ ได้วิจัยเรื่อง หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธ
ธรรมสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ ทฤษฎีบริหารการศึกษาเชิงมนุษยสัมพันธ์เป็นยุคที่เริ่มมีการสนใจ
เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ในองค์กร ทำให้เกิดแนวคิดเชิงมนุษยสัมพันธ์ขึ้น หรือเรียกว่ายุคมุ่งคนการ
ประสานงาน การจูงใจ การกระจายอำนาจการตัดสินใจ สอดคล้องกับหลักการบริหารด้านการครองคน ซึ่ง
มีหลักพุทธธรรม ที่สอดคล้องกับหลักการบริหาร ๓ ด้าน คือ การครองตนการครองคน และการครอง
งาน เรียงตามลำดับความสอดคล้อง จำนวน ๗ หลักธรรม ได้แก่ โยนิโสมนสิการ ธรรมทำให้งาม ๒
ขรवासธรรม ๔ สังคหะวัตถุ ๔ กัลยาณมิตตตา สุจิต ๓ ปาปนิกรธรรม ๓ และสัปปริสธรรม ๗^๗

^๖ วรภาส ประสมสุข และ นิพนธ์ กินาวงศ์, หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม, วิทยานิพนธ์
ดุขฎิบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐), หน้า ๖๓-๖๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓-๖๘.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษารูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย พบว่า รูปแบบที่จะส่งเสริมพัฒนาขึ้นให้มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อยู่ในเกณฑ์ดี ซึ่งรูปแบบประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ องค์ประกอบ ด้านจักษุมา คือ ต้องมีปัญญามองการณ์ไกล ต้องเป็นผู้ฉลาดสามารถในการวางแผนและฉลาดในการใช้คน องค์ประกอบ ด้านวิรุโร คือ ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการจัดการธุระต่างๆ หรือกิจการทั้งปวงได้ดีมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน องค์ประกอบด้านนิสสัยสัมปันโน เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดีกับเพื่อนร่วมงาน และบุคคลอื่น คุณลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ มีความสำคัญมากน้อยต่างกัน ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะแนวทางเชิงนโยบาย ดังนี้

๑. ผู้บริหารระดับสูง รับผิดชอบในการวางแผน และควบคุมคน เป็นจำนวนมาก คุณลักษณะจักษุมา และ นิสสัยสัมปันโน ควรเข้าใจหลักธรรมและเชื่อมโยงผลการปฏิบัติงาน ส่วน วิรุโร มีความสำคัญน้อยลงมา เพราะผู้บริหารระดับสูงสามารถมอบหมายงานด้านเทคนิค หรือวิชาการให้ผู้ร่วมงานไปดำเนินการแทนได้ ตามความสามารถและความเหมาะสมของผู้นั้น โดยนำหลักพุทธวิธีบริหารมากำหนดบุคคลตามตำแหน่ง หน้าที่ (Function) ของนักบริหาร ๕ ประการ ตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC (P = Planning, O = Organizing, S = Staffing, D = Directing, C = Controlling)

๒. ผู้บริหารระดับกลาง คุณลักษณะ จักษุมา วิรุโร และนิสสัยสัมปันโน มีความสำคัญเท่าๆ กัน กล่าวคือ ผู้บริหารระดับกลางจะต้องมีความชำนาญเฉพาะด้าน และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ร่วมงานในขณะเดียวกันก็ต้องมีปัญญาที่จะมองการณ์ไกลหรือการวางแผนงานในอนาคต และวางแผนตัวเองเพื่อที่จะเป็นผู้บริหารระดับสูงต่อไป

๓. ผู้บริหารระดับต้น ควรที่จะเป็นผู้มีคุณลักษณะ วิรุโร และนิสสัยสัมปันโน เพราะต้องลงมือปฏิบัติงานร่วมกับผู้ร่วมงานหรือทีมงานอย่างใกล้ชิดแต่อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารระดับต้นจำเป็นต้องพัฒนาคุณลักษณะ จักษุมา ไปด้วย ก็คือ การพัฒนาปัญญาเพื่อเตรียมพร้อมเลื่อนขั้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารระดับกลางต่อไป

๔. ควรเลือกคนให้เหมาะสมกับตำแหน่งงานโดยคำนึงถึงภาวะผู้นำและความสามารถของผู้ที่จะเป็นผู้บริหารในตำแหน่งนั้น ๆ

๕. ควรที่จะนำผลการวิจัยภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารที่ไปประยุกต์ และนำรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาภาวะพัฒนาภาวะผู้ของบุคลากร

๖. ควรที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำ จะนำองค์ความรู้รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาภาวะผู้นำในสถานศึกษาต่างๆ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. มหาวิทยาลัยควรเปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงบทบาทอย่างจริงจัง
๒. มหาวิทยาลัยควรออกแบบกิจกรรมต่างๆ ที่มีความเป็นไปได้อย่างมีรูปธรรม และสอดคล้องกันมีการอบรมด้านการบริหาร
๓. ควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพภาวะผู้นำของบุคลากรและสร้างภาวะผู้นำให้กับผู้บริหารบุคลากร
๔. มหาวิทยาลัย ควรให้ความสำคัญกับการกำหนดนโยบาย การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กิจกรรมสัมพันธ์ สวัสดิการของบุคลากร การส่งเสริมสุขภาพ และการบริหารจัดการเทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม แบบมีส่วนร่วม สภาพแวดล้อม เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยฯ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัยได้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ควรศึกษาวิจัยต่อไปในอนาคตเพื่อเป็นประโยชน์ทางวิชาการและทางการบริหารในอันที่จะต้องรู้และข้อยืนยันที่กว้างขวางชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะดังต่อไปนี้คือ

๑. ควรทำการวิจัยสภาพปัญหาภาวะความเป็นผู้นำที่พึงประสงค์ตามแนวพุทธของผู้บริหารในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน เพื่อจะทราบว่าในปัจจุบันมีปัญหาและความต้องการในประเด็นใดที่สำคัญ
๒. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหาร ในมหาวิทยาลัยอื่นๆ
๓. ควรมีศึกษาภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารในองค์กรอื่นซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการรักษาองค์กรให้เข้มแข็งสืบต่อความรู้ทางพระพุทธศาสนาต่อไป